

УДК 343.3/7(477):502.7

ПРЕДМЕТ ЗАБРУДНЕННЯ АБО ПСУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Бігвава Н.М.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті аналізується предмет злочину «Забруднення або псування земель» (ст. 239 Кримінального кодексу України), визначення якого впливає на правильність кваліфікації даного злочину та розмежування його із суміжними злочинами. Вивчаються наукові терміни «земля» та «ґрунт». Науково обґрунтовуються їх відмінність, за для наукового обґрунтування предмету злочину передбаченого ст. 239 КК України.

Ключові слова: предмет злочину, злочин, земля, забруднення, псування, ґрунт.

Постановка проблеми: У ст. 239 Кримінального кодексу (далі – КК) України встановлено кримінальну відповідальність за забруднення або псування земель. Важливим є питання, що вважати предметом злочину, щоб правильно кваліфікувати діяння пов'язані із забрудненням або псуванням земель. У науці кримінального права питання предмета злочину, передбаченого ст. 239 КК України, залишається дискусійним, тому потребує подальшого вивчення.

Стан розроблення проблеми. Окремі аспекти кримінально-правової охорони природних ресурсів, і зокрема землі, в загальному плані розглядалися М.М. Бринчуком, В.І. Андрейцевим, Ю.С. Богомяковим, П.С. Дагелем, В.О. Навроцьким, В.В. Петровою, В.В. Носіком та іншими вітчизняними і зарубіжними фахівцями з кримінального права, екологічного права та кримінології. Над питанням визначення предмету злочину працювали В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.В. Іщенко, С.Ф. Кравцов, А.А. Музика, Т.К. Оверковська, А.М. Шульга. Проте одні дослідники вважають, що предметом зазначеного злочину є земля, як вказано у назві та диспозиції ч. 1 ст. 239 КК України [2, с. 637; 3, с. 82].

А.М. Шульга займає іншу позицію, наголошуючи на тому, що предметом злочину передбаченого ст. 239 КК України є ґрунт [4, с. 113]. Земельні ресурси включають визначені в природі на місцевості земельні ділянки, поверхневий ґрунтовий шар земельних ділянок, а також супутні природні об'єкти (корисні копалини, рослинний та тваринний світ, тощо). Тобто предметом злочину з погляду науковця можуть бути й інші субстанції навколишнього світу, зокрема ґрунтовий покрив земель, що являє собою один із найважливіших природних ресурсів, від якісного стану якого залежить безпека життя, здоров'я людей чи окремих елементів довкілля. А.М. Шульга вважає що потрібно вести мову не про забруднення або псування земель взагалі, а конкретно про забруднення або псування ґрунтового покриву земель [4, с. 83, 107, 108, 113].

Мета статті полягає в науковому обґрунтованому визначенні предмета злочину, визначеному ст. 239 КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом злочину є такі предмет або речі, яка є матеріальним (речовим) приводом, умовою або свідченням існування певних суспільних відносин і шляхом вилучення, знищення, створення або видозміни яких заподіюється шкода об'єкту посягання. Предмет злочину має значення озна-

ки складу злочину лише у тих випадках, коли на необхідність його наявності прямо вказує відповідна кримінально-правова норма, тобто, як правило, там, де певні предмети прямо названі у диспозиції статті Особливої частини КК України. У таких випадках вчинення тих чи інших дій не щодо вказаних предметів вказує або на відсутність складу злочину взагалі, або тягне за собою заміну кваліфікації і застосування вже іншої статті КК України [5, с. 222].

М.Й. Коржанський визнавав предметом злочину конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного чи психічного впливу на який заподіюється соціально небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [6, с. 134]. А.О. Пінаєв розуміє під предметом злочину предмет матеріального світу [7, с. 73].

У дослідженнях вітчизняних авторів народилася нова думка, про те що предмет злочину – не лише річ, а й феномени, що не є річчю – інформація, енергія. М.І. Панов започаткував даний підхід, визнавши електричну енергію та інші види енергії предметом заподіяння майнової шкоди шляхом обману і зловживання довірою [8, с. 19, 97, 98]. У свою чергу, О.Е. Радутний визнає інформацію та її різновид – таємницю (у тому числі і комерційну) – предметом злочину [9, с. 5, 6; 10, с. 86–90].

Окремої уваги заслуговує питання місця предмета злочину в складі злочину. Одні науковці відносять предмет злочину до факультативної ознаки складу злочину, оскільки законодавець далеко не в усіх випадках вказує на предмет як ознаку конкретного злочину; у тих випадках, коли він зазначений у самому законі, злочин є предметним [11, с. 91, 92].

Сучасний стан українських земель характеризується підвищенням техногенного навантаження на земельні ресурси, і як наслідок є загроза безпеки для самої людини. Насамперед, це пов'язано з антропогенним забрудненням та псуванням земель, які призводять до порушення рівноваги як в самій природі, так і впливаючи на людину. Саме це викликає необхідність вивчення питання щодо забруднення та псування земель. Екологічна ситуація у землекористуванні, що нині існує в Україні, змушує зробити висновок, що суспільство недостатньо реально усвідомлює значення земельних ресурсів. У свою чергу Конституція України, закріплює обов'язок держави щодо забезпечення екологіч-

ної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків планетарної Чорнобильської катастрофи та збереження генофонду українського народу [1, ст. 16]. У ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель» та в диспозиції ч. 1 ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель речовинами, відходами...» вказано, що предметом зазначеного злочину є земля, а не ґрунти.

Закон України «Про охорону земель» визначає, що земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею. Про те, що поняття «земля» і «ґрунт» не збігаються, можна зробити висновок зі змісту статей 162 та 168 Земельного кодексу України, де самостійними об'єктами правової охорони передбачені землі (ст. 162) та ґрунти (ст. 168). У ч. 1 ст. 168 Земельного кодексу України зазначено, що ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони. Ґрунти визнаються складовою частиною земель будь-якої території [15].

М.В. Іщенко вважає зайвим у назві та тексті ст. 52 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель» вказівку на «сільськогосподарських та інших». Ця пропозиція видається слухною, оскільки Земельний кодекс України передбачає різні категорії земель. А.М. Шульга вважає, що предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України, є ґрунти, проте це не впливає з назви та змісту ч. 1 ст. 239 КК України [4, с. 113]. З наведеної пропозиції А.М. Шульги не погоджуюсь.

Предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України, виступають землі будь-якого цільового призначення. Землі у цьому випадку – це верхній шар земної поверхні у межах зони аерації, під якою слід розуміти верхню товщу земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод. Вжите у ст. 239 КК України поняття «землі» збігається з поняттям «ґрунт», який розглядається як мінерально-органічне утворення, поверхневий шар землі, що характеризується родючістю [2, с. 637, 638].

А.М. Шульга зазначає, що у диспозиції ст. 239 КК України не конкретизується категорія земель, які можуть бути забруднені або зіпсовані, і це не виправдано розширює тлумачення цієї норми [4, с. 108]. Вже було зазначено, що на думку вказаного науковця, предметом розглядуваного злочину слід вважати поверхневий родючий шар землі [12, с. 83]. Існує законодавче визначення термінів «земля» і «ґрунт», яке закріплено у ЗУ «Про охорону земель». Так, відповідно до ст. 1 Закону *земля* – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею. У свою чергу, *ґрунт* – природо-історичне органічно-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори, і є осередником найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості. Проаналізувавши зміст термінів «земля» і «ґрунт» я погоджуюсь з тим, що ґрунт – це поверхневий родючий шар землі, проте не можна погодитися, що ці терміни є взаємозамінними.

Я поділяю точку зору з М.В. Іщенка, котрий у свою чергу вважає, що предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України, є усі категорії земель, а не лише їх складова – ґрунти. На думку науковця, це пов'язано з тим, що землі переважно охоплюють, включають ґрунти; термін «земля» є більш широким і не завжди містить у собі поняття – ґрунти [14, с. 127].

Таким чином, земля і ґрунт співвідносяться як загальне й окреме [4, с. 110]. З поміж багатьох ознак, що мають значення для кваліфікації відповідного злочину залежно від його предмета М. І. Панов пропонує виділяти фізичні, соціальні та юридичні знаки [16, с. 68].

1. *Фізичні ознаки* предмета злочину відображають його природні властивості. До них зокрема належать: матеріальність, кількість, якість, форма, стан, структура. Фізичні ознаки предмету злочину за ст. 239 КК України вказують на його фізичні властивості, тобто на те, як предмет злочину представлений у зовнішньому світі: обсяг забруднених або зіпсованих земель (у кубічних метрах), їх склад (чорноземи, піски тощо) та місце розташування (визначається за адресою або кадастровим номером земельної ділянки).

2. *Соціальні ознаки* предмета злочину відображають його значення для людини, суспільства, є результатом оцінювання такого предмета останніми. До соціальних ознак предмета злочину ми відносимо, зокрема, його: вартість, безпечність або небезпечність для людини, функціональне призначення (культурне, історичне, економічне, політичне тощо), позитивне чи негативне значення для людини, приналежність окремій особі (в аспекті відповідної форми власності). До соціальних ознак предмета розглядуваного злочину можна віднести, зокрема: вартість земель, їх безпечність або небезпечність для людини, категорію земель за цільовим призначенням.

3. *Юридичні ознаки* предмета злочину характеризують його в кримінально-правовому аспекті. Це такі ознаки, як: 1) наявність злочинного діяння, вчиненого з приводу відповідних матеріальних цінностей та шляхом безпосереднього впливу на них (або без такого впливу); 2) наявність мети впливу на бажаний для винуватого предмет; 3) форма законодавчого визначення (як саме – безпосередньо чи опосередковано предмет злочину визначений у кримінально-правовій нормі); 4) факультативність (предмет не є обов'язковим для всіх складів злочинів) та 5) «підпорядкованість» предмета об'єкту злочину [17, с. 167, 168].

Вивчаючи питання впливу предмета злочину «Забруднення або псування земель» на правильну кваліфікацію даного злочину, варто зауважити, що у разі його розуміння як ґрунту виникне низка проблем на практиці. М.В. Іщенко розглядав такі випадки: 1) злочинці зможуть зняти шар ґрунту і вивезти, щоб уникнути кримінальної відповідальності за ст. 239 КК України (а земля, що залишиться, не буде тоді визнаватися предметом злочину); 2) є території, де ґрунти відсутні, тому за забруднення або псування цих територій кримінальна відповідальність за ст. 239 КК України наставати не буде. Виходячи з цього, науковець вважає за необхідне визнання предметом зазначеного злочину ґрунту, а не земель, недоцільне [14, с. 126, 127].

Існує необхідність проведення розмежування ст. 239 КК України (Забруднення або псування земель) та ст. 239² КК України (Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах) за предметом злочину. Предметом злочину у ст. 239² КК України є землі водного фонду, у той час, як у ст. 239 КК України землі всіх категорій. Особливістю предмета даного злочину також є те, що він має бути в особливо великому розмірі, який становить більше ніж 10 м³.

Висновки. Отже, про те, що терміни «земля» и «грунт» не збігаються, можна зробити висновок зі змісту ст. 162 та ст. 168 Земельного кодексу України, де самостійними об'єктами правової охорони передбачені землі (ст. 162) та ґрунти (ст. 168),

та зі змісту ст. 1 Закону України «Про охорону земель», а тому саме землі слід визнавати предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України. Таким чином, предметом злочину, передбаченого ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель» є усі категорії земель, а не лише їх складова – ґрунти. У разі визнання ґрунтів предметом злочину, це дасть можливість злочинцям уникати кримінальної відповідальності за ст. 239 КК України (у випадках знаття шару ґрунту і вивезення його, або псування територій, на яких немає ґрунту взагалі тощо), адже визнання ґрунтів, істотно звужує предмет злочину. Важливим також є те, що сам Кримінальний кодекс України використовує поняття «землі».

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 254к/96-ВР. – Ст. 141.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Каннон, А.С.К., 2002. – 1104 с.
3. Кулинич П.В. Правові проблеми охорони ґрунтів України / П.В. Кулинич // Бюлетень Міністерства юстиції України. – Київ. – 2009. – № 2(88). – С. 79–88.
4. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування / А.М. Шульга. Монографія. – Харків: НикаНова, 2013. – 256 с.
5. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е.А. Фролов // Сборник ученых трудов. – Свердловск: 1969. – Вып. 10. – С. 184–225.
6. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина загальна: Курс лекцій / М.Й. Коржанський. Київ: Наукова думка та українська видавнича група, 1996. – 336 с.
7. Пинаев А.А. Курс лекцій по общей части уголовного права / А.А. Пинаев. Книга 1, «О преступлении». – Харьков: Харьков юридический, 2001. – 289 с.
8. Панов Н.И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Н.И. Панов. – Харьков: Вища шк., 1977. – 128 с.
9. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочину) / О.Е. Радутний. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. – 20 с.
10. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю / О.Е. Радутний. Монографія. – Харків: Ксілон, 2008. – 202 с.
11. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія / В.Я. Тацій. – Харків: Право, 2016. – 256 с.
12. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання – Харків: НикаНова, 2012. – 192 с.
13. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
14. Іщенко М.В. Предмет забруднення або псування земель / М.В. Іщенко // Вісник Асоціації кримінального права України. – № 2(9). – 2017. – С. 127–130.
15. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 2768-III. – Ст. 27.
16. Панов Н.И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Н. И. Панов // Проблемы правоведения. – Харьков. – 1984. Вып. 45. – С. 67-73.
17. Музика А.А. Предмет злочину теоретичні основи пізнання: монографія / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – Київ: Паливода А.В., 2011. – 192 с.
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1984. – № 8073-X. – Ст. 1122.

Бигвава Н.М.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ПРЕДМЕТ ЗАГРЯЗНЕНИЯ ИЛИ ПОРЧИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье анализируется предмет преступления «Загрязнение или порча земель» (ст. 239 Уголовного кодекса Украины), определение которого влияет на правильность квалификации данного преступления и разграничение его со смежными преступлениями. Изучаются научные термины «земля» и «почва». Научно обосновываются их отличия, ради научного обоснования предмета преступления, предусмотренного ст. 239 УК Украины.

Ключевые слова: предмет преступления, преступление, земли, загрязнение, порча, почва.

Bihvava N.M.

Yaroslav Mudryi National Law University

SUBJECT OF LAND POLLUTION OR DAMAGE IN UKRAINE

Summary

The article analyses the subject of «Land pollution or damage» crime (article 239 of the Criminal Code of Ukraine), the determination of which influences the classification correctness of this crime and it's the distinction with related crimes. Scientific terms «land» and «soil» are examined. Their distinction is scientifically reasoned, for scientific reasoning of the object of crime article 239 of the Ukrainian Criminal Code is provided.

Keywords: subject of crime, crime, lands, pollution, damage, the soil.